

Liburu irakurgarri bat

Orain dela zenbait denbora (Peruko J. M. Arguedas-en heriotza gertatu ondoren) aldizkari honetan txetxe apaitu nuen Hego Ameriketako kexua-tarren egoera; eta, Peru- eta Bolibia-n batez ere, indiotasunaren pizkundea gauza nabarmena zela eta ezker aldetik zetorrela adierazi nuen.

Fenomeno berbera, eta politika alderdi beretik, gertatzen ari da Guatemalan; eta honen berri, mamitsu eta zehatz, eman digute J. L. Herbert-ek eta C. Guzman Bockler-ek beren «Indiánité et Lutte de Classes» liburuan (Collection d'Éditions - 1972). Liburu hau Mexiko-n eta espainiar agertua da lehenago (Edit. Siglo XXI, 1970). Ene ustez euskaldun ezker-tar guz-tiek irakurri beharko luke, eta irakurria ez litzaieke damutuko.

Guatemalak bost milioi biztanle ditu ehun mila kilometro laukitan. Hori-en parte handi bat, ia erdia (% 41) indio huts-ek osatzen dute (maya-tarrek xuxen mintzatzen); eta oraino beste parte bat xar-neguek. Etnia-banaketa, jakina, mintz-tzua den hizkuntzaren arabera egiten da: gaztelera/maya. Hiriatik itertzen gero, maya-tarrak dira nagusi, 1524-an espainiarrek esku-aldie haiek guduz eta indarrean bildu eta okupatu zituztenean be-zalatsu. Analfabetoen kopurua eta mayatarren kopurua, bestalde.. ia-ia zifra berbera dira!

Herbert-ek eta G. Bockler-ek lau filosofo aipatzen dute, mai: espaini-atar kolonialismoa ulertzeko eta azaltzekotan, Americo Castro; eta kolonialistako askatasunaren sustraia ongi zehaztuzeko A. Memmi, F. Fanon eta J. P. Sartre. Bikaina da azterketa, eta eskaintzen diren da-otak ikusita garbi agertzen zaigu Guatemala-ko egoeraren gako.

Berriaz diote bi idazleek hitzau-rraan, bi liburu-mota idatzi ohi de-la gaur kolonialismoaren arazoa du-ten herrietan. Alde batetik, diote, erresuma kolonialistetan bizi diren ezker-tarrentzako idazten direnak; eta bestetik, burrukan ari diren herrietarako berentzako idazten di-renak (gutxiarik, jakina). Guatema-lar idazleok jator aitortzen dute: beren liburua Guatemalako irault-zaileen zerbiztatu idatzi dute, eta ez Paris-ko edo New York-eko au-rrerazaleen inganahia biltzeko edo hurbiltzeko asmatan.

Posible ote da, galdetzen dute, egiazko Guatemala bere buruaren jabe bihurtzea? «Umo eta hel ote daiteke guatemalatar naziotasuna?» Honen ezinbesteko baldintza ez zaie zalantzakoa iruditzen: «Alegiaz-ko latino-tasunaren suntsiera, eta indio-tasunaren jasoera eta baies-pe». Guatemalaren iraultza «alde horretatik» bilatu behar da. Guate-malako gorabeherak eta etorkizu-na konpreni-araztekoan etni-arazoa bigarren mailan utzita eman ohi diren sasi-azalpenek, ez dute fun-tsik: «Réduire l'histoire de ces ré-gions... à la dialectique du capi-talisme international, est une ma-nière de pulvériser ou de nier leur réalité spécifique». Herbert-ek eta G. Bockler-ek kondaira eta klase-azterketa sakonak egin ondoren, behin eta berriz aipatzen dute Gua-temala-ko habe nagusitatz daduka-tena: badagoela bertan, diote, «une identité historique menacée» (=kondairazko herri-nortasun bat arriskutan).

1524-an maya-tarren kultura «ga-inbehera» omen zihon iritzi eza-guna, ukatu egiten dute bi idaz-leek, eta zehazki frogatzen. Gain-behera-ren teoria hori, diote, ko-lonialisten aitzekia izan da (Gua-temalan eta bestetan); ezen herri bat gainbehera amilka baldin ba-doa, ohiturak laxatu baldin bazaiz-kio, desordenua nagusitu baldin bazaio, odol-saria baldin badu egu-neroko ogitatz eta, hitz batez, ber-tako herria zapalduta eta desegina baldin badago, erantzuna ezin dai-teke luza; okupatzaileak salbatzaile dira, eta «beharrik etorri ziren» esa-ra kolonizaille bedekintakua» han behar da.

Hots, hau, Gautemalari dagokio-nez, gezur hutsa dela frogatzen du-te gure idazleek. 1524-an maya-tar-

rren kulturak ez zion Españakoiri zorrik.

Aita Santuak, halaz ere, bereha-laxe bedekintatu zuen Ameriketako herri haien zapalketa (urtebete ere ez zen igaro Españaren aldeko bul-da bat prestatzeko); nahiz mende erdi bat behar izan bazuen Vatica-noak «indioak benetako gizonak» direla aitortzeko... Horrela, Jesu-kristoren izenean eta aurrerapena-ren izenean, maya-tarren zapalketa luza hasi zen, horretan Elizak par-te ezin-larriagoa hartuz. Lau mende «terdi pasa dira. Guatemala herri «latino»-tzat presentatzen da mun-duan, soziologiako azterketarik xu-meenak erakusten duen egia-eren kontra. Baina horrela lasai gaude: «indioak» (onak eta jatorrak, jaki-na, zapalduak dauden guztiak be-zala) mendian bizi dira, «baketan» omen, eta «zoriontsu» omen... Ipuin ezaguna! «Les braves montagnards» «Los sanotes habitantes de las montañas»...

Hots, bi idazleok azaltzen dute-nez, makina bat aldiz altxa dira maya-tarrak beren askatasunaren alde, behin errega izendatu: 1708, 1743, 1760, 1764, 1770, 1803, 1818, 1820, 1838, 1839, 1905, eta abar, gaur arte.

Kolonialisten irizpidea betikoa izan da: «maya-kitxe» kultura ba-kar bat aitortu beharrean, «triba-lismoa» aipatu dute (leinu eta tri-bu asko dagoela, elkarren kontra burrukan, «les cultures guatémal-tèques»), indioen arteko herrak piztu edo azkartu dituzte, funtsez-ko batasuna ukatu, eta... mogitu direnak urkamendira eramán.

Zanpaketa hau, jakina, kolonialis-tek berek obratu dute aurreko mende zaharretan; baina bertako «ladino»-ek geroago, Madrilletik as-kaizean. Guatemala, horrela, «kan-poko» kolonialismotik «barneko» kolonialismora pasa zen; eta maya-tarrak lehen bezausitu gelditu. Esa-te baterako: kulturaren mailan, 1824-koa da maya-tar hizkuntzaren kontrako lehenengo dekretu nabar-mena.

Herbert-ek ongi azaltzen du aur-kaiztasun nagusia, funtsean, XVI mendean geroztik, beti dela berbe-ra Alde batetik «ladino» dago (haserako «pieds noirs» edo kolo-nien seme); eta bestetik «indioa», bertakoa. Arjelian, Ipar-Irlandan eta nun-nahi topatzen den eskema ber-be-ra, hortaz.

«Ladino» kaletarra da, des-na-ziotarturik dago, beheko lur uga-rien jabe da, hizkuntza galduta du, berdin bertako erlijioa eta jato-rrizko kondaira eta kontzientzia; ekonomia-eren mailan bertakoen za-

paltzailea da, eta politikarean eta kulturarean sarrera du, Guate-malako gobernu eta administra-zioa bere eskuetan dituelarik. «La-dino»-ak kolonialisten betekizuna hartu du bere gain.

«Indioa», berriz, menditarra da, mendialdeko lur idorak lantzen du, maya-tar hizkuntzat mintzo da, bertako erlijio zaharra atxiki du, bere etni-taldearen kontzientzia ba-du (analfabetoak izan dezakean mo-duan); ekonomia-eren mailan zapal-dua da, eta politikaren eta kultu-raren alorrean ez du sarrerarik, Gobernuaren arrotz izanik. «Indioa»-k kolonizatuaren egoera jasaten du arras.

Kontradioz hau horrelaxe ikus-ten ez duenak, diote Herbert-ek eta G. Bockler-ek, ez daduka Guate-malako gorabeherak ulertzetik. Ekonomi-zapalketa ikusten ez duenean, ideiak-erian erortzen da; eta, era berean, herri-nortasunaren alder-dia ikusten ez duenean, ekono-mikeriara lerratzen.

Hots, psikologiako eta ekono-miazko arrazoinengatik, ladinoak ez du irteera bat baizik: gero eta are-ago begiak (eta patrikai!) New York-en jartzea, edo garaiko inperialis-moaren hiriburuan: Madrillen orain dela bi mende. Ladinoak, horreta-ra, ez daduka nortasun jatorrik iz-terik; galduta egin behar du osota-ra, bere guntza Guatemalatik at ja-ri behar du, inperialismoa aurrera joanago, eta arago; eta, hitz ba-tez, ez maya-tar ez guatemalatar etorkizunik ez du: «il est en pleine crise d'identité». Soluzio bakarra, beraz, mayatarrek berek iraultza egitea da, beren burua askatuz, bertako kultura gidari jarritz. Gua-temalako ekonomia ladinoen (eta inperialisten) eskuetatik kenduz, eta lehenengo aldiz Guatemalari bere egiazko izana eta izakera eman-etz: «L'alternative est claire: ou l'on en prend conscience, et il se formera une identité collective pro-pre; ou ce que nous appelons au-jourd'hui le Guatemala aura été la parenthèse non historiable d'un peuple qui disparaîtra en tant que tel». Americo Castro-ren ideia onar-tuz, gure idazleek lehenengo as-moari eusten diote irmoki: «Beren burua bereziz piztuzten dira herriak, beren burua indurtuz eta besteata-rik desberdinduz». Indiotasuna, ma-ya-tar nortasuna salbatzea, hortaz, Guatemalaren etorkizunaren gako-a iruditzen zaie.

Gauza batek harritu gaitu, eta tristatu: M. A. Asturias idazle fa-matua (Nobel-Saria izana) ikuskera honetatik urrun dagoela jakiteak. Baina beste Nobel ezagun hura ere,

Kondairazko herri-nortasun bat arriskutan

aitor dezagun, oso urruti egon zen arjeliarren burruka latzeko garai-etan: Albert Camus-ek ari gara! Eta ez askoz bertago ere, etxe-koetara gabe, Joyce, F. Kafka eta Guéhenno beren herrien beharre-tatik. Zapalduak gizarte batetan nekez izan baitaiteke zapalkuntza-eren lekuko egoki, zapalkuntza be-tean kultura-arloez jatorriz ardura-tzeko aukera ekonomikoa izan du-ena. «Nekez» esan dut; ezinezko denik... dut esango.

Kondairan lehenengo aldiz, dena dela, maya-tar batzuk hasiak dira gaur ekonomia-eren aldetik pitin bat bederen liberatzen eta gora hel-tzen; eta, berehalatik, mayatar kul-

turaren pizkundea eta kontzientzi-hartzea hasi dira: Maya-Kitxe Aka-demiaren sorrera, mayatarren kondairari buruzko liburuak, hizkuntza-eren ikasketak eta aberasketak, hiz-kuntza galduta eta ikasten dutenen multzoa gero eta handiago, bi-min-tzotasuna arazo gisa (elizan, irra-tian eta administrazioan), ortogra-fi-egiaztaidak («hrik ote dagoen ez dakit!!») Iraultza-nahiak maya-tar ko-lorea hartzen ari.

Beste herri bat hasi da esnatzen, beraz. Eta zerbiztu bikaina egin diote Herbert eta G. Bockler idazleek.

LARRESORO

Baserriaren alde
EUSKAL ETA ERDAL

Caja de Ahorros
Municipal de San Sebastián

Banen baneko aziyak
Ongarri ta abonok
Belar Zuloak

Erosi edo berritzeko diru aurreratzea

Baserri, lur-tresnak ta abar

Torelavega'ko Perira Joan etorriak

JOSTUNDEGIA MODISTEGIA

Urbietta, 66 DONOSTIA

LA CASA DEL CAFE

Juan Irujo

San Marzial, 19 - Urrut. 413801 Donostia

ECHABE

ETXABERREN Mueble - Etxee

Fuero'en Enparantza

Urrutizkiñak: 84 1078 84 1124

ZARAUTZ